

mi je, čij in zdrav). Pri nekaterih besedah se veže na izgovor l ali ų različen pomen (kal -a z ų, kal -i z l; mel -a z ų, mel -i z l). Pred konzontanom v besedi *jelka* moti dopuščena varianta z ų.

Zaradi različnega porekla (pol, poli, polu) in številnih zložen, katerih prvi del tvori beseda *pol* (demi), SP obširno tolmači njen l. Sedanja jezikovna praksa delno ne podpira več izgovora, ki ga predpisuje SP za pol v zloženkah. Razlog, da moramo v takih zloženkah, kjer je bil некоč rabljen *polu* in imajo danes sestavljenke dva naglasa, izgovarjati srednji l, ne more ovirati razvoja k izgovoru ų. Naglas celo krepi samostojnost prvega dela (pol) in s tem tudi podpira tak izgovor l-a, kot ga ima beseda *sicer*. V primerih *poluren*, *polfabrikat*, *polizdelek*, *polglasnik*, *polletje*, *polmrak*, *polspanje*, *polton*, *poluraden*, *polusnje*, *polplatno*, *polživ* je že v navadi izgovor z ų, v sestavljenkah *polčas*, *polkrog*, *polmer*, *polodrasel* izgovor omahuje med l in ų, pri *polotoku* pa sestava v prvem hipu niti ni več občutena, zato zmeraj l.

Seveda je še vse polno vprašanj, ki se zbirajo okrog končnega in predkonzonantičnega l-a in ki jih bo morala nova izdaja Pravopisa obravnavati z bolj enotnega stališča.

France Jesenovec

JURČIČ ROMANTIK

Jurčičevo leposlovno delo kaže izrazito smer romantičnega realizma. Pri tem pa moramo vsekakor bolj poudariti njegove sadove narodopisne romantike kakor realizma, saj se je ta z izjemo dveh, treh leposlovnih del (od okoli petdesetih) šele v posameznih obrisih kazal v njegovih povestih, novelah in romanih. V članku bi rad prikazal prav nenavadno močne romantične črte v Jurčičevih delih in pokazal, da nimajo prav tisti, ki skušajo Jurčiča postaviti preblizu realizma.

Po naravi in temperamentu je bil Jurčič močna, razgibana, spodbujajoča, ustvarjajoča, bojevit in odločna osebnost in zato mnogo bližja razumskemu in sredi življenjskih bojov stoječemu Levstiku kot čustvenemu in osamljenemu Stritarju. Toda tudi Levstik in Jurčič sta uživala najprej pač klasično, zatem pa izrazito romantično literarno vzgojo in izobrazbo. Saj se je Jurčič od domačih tvorcev lepe umetnosti učil pri Prešernu, Jenku, Stritarju in deloma Levstiku, v svetovni književnosti pa je najbolj prebiral Shakespeara, Lermontova, Schillerja, nemške sodobne pisatelje sicer že precej realističnih vaških povesti, zlasti pa angleškega romantika Walterja Scotta. Pri njem se je (v nemških prevodih) od 1862, ko ga je dobil prvič v roke, učil predvsem oblikovnih strani, medtem ko je vsebino, snov in motiviko podoživljal iz sebe, kakor jih je dobil na zgodovinskih in sodobnih domačih tleh in pri domačih ljudeh.

Celo realist Levstik je našega prvega romanopisca zavedno vodil v narodopisno romantiko, izhajajoč iz svojega narodno utilitarnega estetskega nazora, kakršnega je bil sam podedoval po filološkem romantiku Jerneju Kopitarju. Tako so Lermontov in Prešeren s klasično in visoko

romantično pesmijo, Walter Scott z zaverovanostjo v davnino in z narodnozgodovinskim romanom, čustvena Stritarjeva narava, izvirajoča iz Rousseauja in Schopenhauerjevega pesimizma, naravnali Jurčičevo leposlovno delo mnogo bliže romantiki kakor realizmu, saj se je realizem v dobi Jurčičevega pisateljskega delovanja po srednji Evropi šele porajal.

Neposredno pobudo za pot, ki naj jo kot slovenski pisatelj in prvi začetnik naše klasične proze nastopi, je kot drugošolec dobil v Slovenskem glasniku 1858 v Levstikovem Popotovanju iz Litije do Čateža. V tem delu je bral takele napotke: »...Seveda bi se dalo pisati v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu... Saj vedo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svet, da imajo Gorenjci dovolj pravljic o vojaških begunih, ki so se potikali po hribih in šumah, vsa dežela pripoveduje še dandanes, kako so nekdanj lovili mlade moške in jih dajali po sili na vojsko. Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina... Tu imamo dovolj gradiva, dovolj pravljic, zlasti iz turških bojev...« (podčrtal F. J.).

Štirinajstletni študent z Zavoja na Muljavi je zavestno stopil na Levstikovo pot, šel takoj v počitnicah med dolensko kmečko ljudstvo, poslušal njegovo živahno, šaljivo in zabeljeno govorico ter si zapisoval rekla in pregovore, narodne pesmi in pripovedke. Posebno zvesto je poslušal svojega starega deda, ko mu je bajal o turških vpadih in kmečkih uporih, o rokovnjačih in tihotapcih, pa o vojaških beguncih itd. Tako si je nabral *med ljudstvom* bogato zakladnico za pisateljsko delo. Stari ded, dolenska zemlja v okolici Muljave in Stične s tipičnim kmetom in pisanim ljudskim izročilom pa Levstikovi napotki iz 1858 so bili neposredni živi izviri, s katerimi se je oplajala mlada Jurčičeva domišljija in ki so našega klasika vodili v narodopisno romantično strujo.

Pri zbiranju ljudskega izročila se je Jurčič popolnoma vživel v ljudsko mišljenje, da se mu je v puščobi in suši sodobnega življenja kar stožilo po »starih, dobrih časih«. Saj sam piše: »Kdor pozna življenje, dejanje in nehanje, misli in prepričanja, kakršna so bila nekdanj po pripovedih naših starih slovenskih očakov, ki, gluhi in slepi za spačeni novi svet, vedno le čase svojih in svojih prednikov dni hvalijo: ta mi bo pritrnil, da je bilo pred štirideset [toliko v preteklost je postavil svojega Desetega brata!] in več leti med našim narodom veliko več poezije ko v današnji suhoti. Kje se zdaj še kaj čudovitega zgodi? Kdo dandanes še kaj ve? Le kakov sleparček še pride, da človeka opehari. Tako pravijo dedje...« (Deseti brat, II. poglavje). Kar in kakor so bajali dedje, to je bilo torej Jurčiču vir poezije, tisto ga je vleklo. Kamor so mu dedje kazali pot, tja se je zatekal po snov in motive za svoja dela. Pa ne samo nagonsko in ob Levstikovi roki, tudi ne samo pod vplivom romantične literarne vzgoje, marveč popolnoma zavestno in načrtno. Saj je sam tudi druge navajal k temu v svojih literarno teoretskih člankih. V enem izmed njih piše: »Vselej boš prav hodil, ako boš ostro opazoval svoj narod, ako boš nabiral obraze in uzore iz naroda, ako boš svoje mišljenje z narodnim strnil, resnobne in smešne strani narodove začutivši, idealno je obrisal po primeri tiste poezije, katero boš iz narodnega pesništva in ostankov zgodovinske tradicije spoznal, sam svoje umotvore stvaril...«

(Slovenski glasnik 1866, februarska številka v članku: Slovensko lepoznanstvo premalo narodno; prim. tudi Prijateljstvo razpravo Klasje v ČJKZ VI, 142; podčrtal F. J.). Kakor je Levstik učil njega, tako je učil Jurčič druge, svoje številne učence.

Zbiranje narodnega blaga je v Jurčiču rodilo prelepe sadove. Kar je zapisal in nabral med ljudstvom, je začel kmalu objavljati: narodne pesmi, večinoma take, kot jih je slišal, medtem ko je prozo sam po svoje oblikoval. Prav z objavljanjem narodnih pesmi, pravljič in pripovedk je zastavil pisateljsko pero (Pripovedka o beli kači v SG 1861, narodne pesmi in drugo blago v SG 1862 in 1863, posebno Spomini na deda v Novicah 1863); kmalu zatem je prešel od golega objavljanja in predelavanja narodnega izročila k *okvirni* pripovedki (po zgledu klasičnega Levstikovega Martina Krpana), od tod pa k izvorni povesti, noveli in romanu iz slovenske zgodovine kakor tudi iz sodobnega življenja. Tako je iskreno romantično zanimanje za preprosto ljudstvo in za njegovo izročilo iz preteklosti oplodilo Jurčiču pero in ga vrglo v sredo dela »iz naroda za narod«. Levstikov narodni utilitarizem je Jurčičevo delo naravnal v narodno vzgojno-izobraževalno smer, ki je obenem izvirala iz romantične navdušenosti za vse, kar je ustvarila naša ljudska duša.

Še posebej je svaril našega kmeta pred pogospodenjem, ko ga je učil — prav po rousseaujevsko — kmetskega ponosa in ljubezni do rodne zemlje in navad, pišč: »Na mojem domu je treba kmeta. Tacega jaz nečem, da bi v gosposki suknji okoli hiše hlačal, pa da bi ga ljudje vikali ter bi še jaz ne mogel govoriti ž njim kakor z vsakim človekom. Pojdite mi v kraj z gospodstvom! Moj oče je bil kmet in moj zet bo kmet; kdor poleg česa družega prinese najprvo trdno delavno roko, kdor se bode v ponedeljek drugače oblačil nego v nedeljo, tak pride pod mojo streho pa je amen besedi... Kmetstvo ne redi, ali pošteno živi; drži se ga, kdor ga imaš...« (Sosedov sin, 11. poglavje).

Iz navedenega lahko spoznamo, kako je bil Jurčič tesno zvezan z ljudstvom, do katerega sta ga pripeljala prav romantika in narodno utilitarni umetnostni nazor. Iz ljudstva je izšel, ljudstvu je bilo namenjeno vse njegovo delo. Zato je tembolj cenil narodno blago, ga z vso mladeniško vnemo zbiral in uporabljal v svoji besedni umetnosti.

Dedova bajaranja in ljudsko izročilo so Jurčiča vodila v bajeslovne dobe naše preteklosti. Kmalu pa se je lotil tudi pravih *zgodovinskih* del. Zatekel se je k Valvasorju in z vso vnemo prebiral zgodovinske in mitološke dogodke v knjigi Die Ehre des Herzogthums Krain ter se pri njem seznanil nadrobneje s časi turške, verske in socialne krize na Slovenskem v 15., 16. in 17. stoletju, torej z dobami, ki so bile posebno razgibane in so zato lahko nudile pisateljem snov, ki so ob nji utegnili izpričati našo zgodovinsko narodno samobitnost. Jurčič se na premnogih mestih v svojih povestih in novelah sklicuje na ta bogati zgodovinski vir. Zvest Levstikovemu napatku v Popotovanju nam je v svojih delih prikazal tako rekoč vse znamenitejšje dobe in dogodke iz naše narodne zgodovine: popisal trpljenje ljudstva v obrambi pred turškimi napadi (Jurij Kozjak, Grad Rojinje), upodobil deloma vseslovenski kmečki upor 1515 in slovensko-hrvaškega iz 1573 (Sin kmetskega cesarja), pokazal verske boje med pro-

testantizmom in katoličanstvom na naših tleh (Jurij Kobila), dobro zadel zgodovinsko podobo mesta Ljubljane iz 15. stoletja (Hči mestnega sodnika), se vživel v zgodovino celjskih grofov (Veronika Deseniška), nam naslikal prizore iz dobe rokovnjačev pod Kamniškimi planinami (Rokovnjači), prikazal lov na mladeniče za vojsko (Domen), podal zanimive zgodovinske podobe iz časov fevdalnega sistema (Grad Rojinje, Veronika Deseniška, Nemški valpet, Ivan Erazem Tatenbach), segel v zrinjsko-frankopansko zaroto iz 1664—1670, ki je s svojimi ostenki segla tudi na slovenska tla (Ivan Erazem Tatenbach), se ustavil pri francoski okupaciji (Rokovnjači, Moč in pravica), prikazal podobo iz vojne krajine (Na kolpskem ustji, V vojni krajini), posegel celo v zgodovino severnih Slovanov (Tugomer) in še daleč nazaj v naše pokristjanjenje (Slovenski svetec in učitelj, prvi del nameravane trilogije). To stran Levstikovih napotkov je Jurčič ne le povsem uresničil, marveč še celo mogočno razširil. Prav v zgodovinskih povestih in novelah je fabulist Jurčič tako obtičal na romantičnem slikanju dogodkov in oseb, da nam pri vsej množici naštetih del ni ustvaril niti ene stvarne zgodovinske povesti, kar se mu je pri povestih iz sodobnega življenja vsaj dvakrat, trikrat posrečilo!

Kot *snov* je tudi *motivika* v Jurčičevih delih večinoma romantično izbrana in prav tako tudi obdelana. Tu mislim predvsem na tipično izbiranje in nizanje motivov, ki pogosto skrivajo v sebi vse polno skrivnostnih zapletov in razpletov. Vsa pisana motivika Jurčičeve domišljije se začne prikazovati že v njegovih prvih umetninah in se potem ponavlja v nešteti različicah. Tako n. pr.: na prvi pogled neumljivo in skrivnostno sovraštvo med gosposkim graščakom in njegovim nezakonskim ali sicer kako drugače odtujenim in pozabljenim sinom (Sova — Domen, Piškav — Spak), bratovo nasprotovanje sestrični ljubezni do neznanega, drugovernega ljubimca (Jurij Kobila), spor med dvema gosposkima prijateljema zaradi dekleta (Dva prijatelja), tihotapstvo, ponarejanje denarja, hajduštvo, rokovnjaštvo, maščevanje, vse zavito v skrivnosti (Jurij Kozjak, Domen, Deseti brat, Sin kmetskega cesarja, Doktor Zober itd.). Premnogo teh motivov je izrazito pravljicih (pridobitev bogastva v povesti Uboštvo in bogastvo), vražarskih (Prazna vera) in podkrepljenih še z bolj ali manj skrivnostnimi osebami (Martinek Spak, Zober, Vrban itd.).

Iz klasične drame se je v romantiko prenesla tudi značilna *analitična* zgradba dejanja. Zanja je karakteristično, da pred koncem dejanja pisatelj rad povzame preteklost, ki jo je bil pred davnimi leti doživel glavni junak. Ta način je bil pri romantikih posebno priljubljen, saj so s poseganjem v preteklost znova dobili priložnost, prikazovati temne in skrivnostne doživljaje in zgodbe. Take romane je pisal tudi Jurčičev oboževanec — Walter Scott. Ni čudno, da je nenavadnost in skrivnostnost v analitični zgradbi dejanja posnel tudi Jurčič (prim. Domen, Deseti brat, Doktor Zober, Rokovnjači, delno tudi Cvet in sad, Lepa Vida). Po Scottu je povzel tudi mešano obliko romanov, da jih je pisal deloma pripovedno, deloma v obliki pisem ter tako s svojo osebnostjo zdaj ostajal skrit v ozadju, zdaj spet stopal kot z bralcem pogovarjajoča se oseba v ospredje.

Prav ob taki zgradbi dejanja se ni čuditi, če so Jurčičeva dela nenavadno bogata z najrazličnejšimi, izrazito romantičnimi prizori in

poglavji, polnimi neosnovanih anekdot in naključij. Jurčič se je tako ves vživel vanje, da je prezrl celo navadno, vsakdanje kmečko življenje in le prerad opisuje kmeta — namesto pri vsakdanjem trdem delu in trpljenju in v skrbeh za vsakdanji kruh — rajši v veselih, lepih trenutkih: v krčmi, ob nedeljah pred cerkvijo, na sejmih in žegnanjih, kmečkega delavnika pa ne vidi. Jurčičev kmet pravzaprav samo praznuje in modruje ob čaši vina. Pisatelj se sam kar naslaja nad kmetovo duhovitostjo in njegovo dobro voljo v veseli družbi; kar nastavlja ušesa, da bi mu ne ušla kmetova izvirna šegavost v besedi in noši, v vsem dejanju in nehanju. Pa še to mu ni zadosti. Še njegov kmet sam mora poslušati skrivnostne namige, kakor je tale: »Jaz vem za zaklad; drevi ob pol desetih v Lezneču bodi; na križišču posedi, da jaz pridem... Poldesmo brazdo pod zemljo ga ima vrag zakopanega — tako so včasih pravili — in ti ga menda najdeš, zato ker si deseti brat« (Deseti brat, IV. poglavje).

V večini Jurčičevih del so romantični prizori, kakor namigavanje na kopanje skritih zakladov, plazenja in skrivanja tihotapcev, ugrabljanje deklet, jokanje in razneženje junakov in junakinj, domačnost kmečke krčme na slovenskem podeželju, skrivnostno grajsko okolje, zapuščenost starinskih gradov, klicanje vraga v ris, skrivnosti zdravniške vede in čudodelnosti, kakor jih gleda preprosto ljudstvo, ki še ni kos napredku znanosti in ved. Vse to pa nas vodi v kraljestvo pravljic in fantazije, kamor lahko zlasti mlado žensko dušo ponese že takle preprost romantični opis narave: »Prideta na travnik. Pri poti je stalo na samem košato lipovo drevo, ki je fantastično molilo svoje goste veje v tiho, krasno mesečno noč. Na zapadu se je videla s hriba prijazna lučca izmed sadnega drevja, grajske strehe so se v mesečini svetile. Mladičica so zopet obšle prijetne in otožne misli vred, ko je zagledal svoje novo stanovanje pri tujih ljudeh« (Deseti brat, II. poglavje).

Med romantične prizore še posebej spada podoba *fantov na vasi*. Jurčič te značilnosti nikakor ni mogel prezreti, marveč jo je tu in tam v svojih delih vsaj omenil, če že ne natančneje popisal. V Sosedovem sinu je n. pr. takle odstavek: »Toda hlapec Blaž ni bil voljan sitne tete poslušati; mislil si je: dan je gospodarjev, noč je moja, in poišče si med drugimi krpami na peči kamižolo, vrže jo čez pleči in odide na vas k tovarišem, ki so bili že zbrani za Smrekarjevim plotom ter se kmalu potem vzdignili in proti sosednji vasi grede zapeli... Lepa svetla noč je; čuje se petje vaških fantov, ki čez polje gredo« (Sosedov sin, VII. pogl.).

Romantika nekdanjega veselega, neskrbnega in vagabundskega *študentovskega življenja* iz časov, ko so še zaljubljeno trubadurili in predrzno tvegali najrazličnejše poskuse, je seveda še posebno mikala opisovalce romantičnih prizorov, tudi Jurčiča. Najpristneje je to stran romantike upodobil v postavi strica Dolfa, pač seveda samo še v njegovih otožnih spominih in mirnem, stoičnem gledanju na nekdanja študentska mlada leta. Takole se jih zapiti stric grajske Manice spominja in hoče tudi v Kvasu zbuditi dogodke, ki jih pa ta nikoli ni doživel: »Včasi smo bili že drugi ljudje, fuimus Troes, veselo smo živeli, pili in peli, da nikdar tega, in Adolf, svojega očeta drugi sin, ki bi bil imel tolar vrh glave vrezan dobiti in črn talar, ni bil zadnji. Pa zdaj so vse tiste urice k ničū...« (Deseti brat, III. poglavje). Tako veselo študentsko

mladost sta imela tudi profesor Vesel (Cvet in sad) in Basaj — Nande — Gropa (Rokovnjači), če ne morda v pitju in petju, pa vsaj v ljubezni. A Veselu jo je s Pavlino pokvarila Pavlinina mati, Basaju pa hudobni Brnjač in — študentovske romantike je bilo zanju konec. Za Basaja se je začelo novo — spet romantično življenje rokovnjaštva, za Vesela pa resno poklicno delo profesorja v mestu, kasneje pa zopet mirno, idilično življenje pri čebelnjaku na deželi (Rousseaujeva in Stritarjeva podoba Gospoda Mirodolskega!), a se mu je nazadnje vendarle po nenačnem dogodku uresničil študentovski sen skupnega življenja s Pavlino.

»Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, ako ravno zlasti prvih — nihče ni vesel.« Tako je že Levstik navajal Jurčiča, naj začne opisovati brezdomce, ki so prav tako kot študentovstvo skupina brezskrbnih ljudi, katerih življenje poteka na samem in v gozdovih ter nudi zopet vse polno romantičnih doživljajev, kakor jih kot posamezniki doživljajo deseti bratje in desetnice, znani iz narodnega izročila. Oboji se kar ponujajo romantiku s svojimi čudovitimi dogodivščinami in prizori. Prvo rokovnjaško podobo nam je Jurčič prikazal že v Kosomanu, sinu kmetskega cesarja. Brž ko ga je pisatelj odmaknil iz živega dejanja med nastopajočimi osebami, ga je po ljudskem izročilu obdal s skrivnostmi, pišoč o njem: »V dveh letih se na svetu veliko spremeni in predrugači. Kosomana ni bilo nič v tem kraju. Nihče ga ni videl. Le pravljica je vedela čudne reči o nekem možu povedati, ki je z velicim krdelom malovrednih, obupnih ljudi, ki so se svetu morali odtezati, stanoval v kamenitih solcbaških gorah. Ta pravljica je trdila, da se ta razbojnik imenuje sin kmetskega cesarja, da je strah in groza bogatim gradem in popotnim plemenitašem. Pravila je, da pri kmetih ne ropa, da ne stori žalega ubozemu vaščanu, da je pa že nekaterega gosposkega človeka za vselej zmanjkalo s ceste, da iz grajskih čred voli pobira...« (Sin kmetskega cesarja, VIII. poglavje). In prav po omenjeni ljudski domišljiji je upodobil Jurčič vse rokovnjaško življenje, zlasti najpomembnejši rokovnjaški postavi: Kosomana v Sinu kmetskega cesarja in Basaja — Grogov v Rokovnjačih. Mikaven je ta ljudski pogled na rokovnjaško življenje, kakor ga je prevzel Jurčič iz ljudskega izročila: Rokovnjači ljudem iz revnejših plasti in po nraveh dobrim pomagajo ter so le božje orodje za kazni pregrešnim, trdim in oholim graščakom, plemičem in bogatašem, po pisateljevi zamisli pa obenem orodje božje maščevalnosti (morda je tu na Jurčiča vplival Schiller s svojimi Razbojniki: postava Karla Moora je utegnila roditi Jurčičevega plemenitega Basaja). Kot pri Schillerju je tudi v Jurčiču vsa druga rokovnjaška družba — razen voditelja Nandeta — drhal, ki se je natepla z vsega sveta in ji je le za postopaško življenje in rop, torej v resnici rokovnjaška družba, ki je po Levstikovih besedah nihče ni vesel.

V zgradbi romantičnega dejanja so že v ekspozicijskem delu pomembne različne *usodne napovedi*, ki takoj spočetka dadó glavnemu junaku in bralcem slutiti nenavaden razvoj dejanja. Z njimi zbudi pisatelj takoj na začetku zanimanje in napeto pričakovanje: biti mikaven pa štejejo romantiki za svojo nujno potrebno nalogo. Naj navedem iz Jurčiča tak primer iz začetka prvega slovenskega romana: Kvas (Spaku): »Saj nič ne veš,« odgovori mladenič, »kako prihodnost bom jaz imel?«

»Ti boš nekaj doživel tam gori [na Slemenicah], kar se ti še ni sanjalo nikdar. Le dobro oglej grad, mesec sveti lepo, pomnil ga boš do smrti, pomnil boš tudi desetega brata, čeravno mu ne veruješ, do groba ga boš pomnil.« Tako napoveduje Spak Kvasu, mu s tem grozi in zbuja strah pred neznano prihodnostjo, ki ga še čaka. Ni čudno, da se je pri teh in takih skrivnostnih napovedih Kvasu stisnilo srce, kakor pisatelj sam nadaljuje: »Glas Spakov je bil pri teh besedah popolnoma različen od prejšnje govornice, nekako teman in strašan, tako da je mladenič malo osupnil. In ker se je ravno ta trenutek luna skrila začasno za oblak, ga je tembolj prešinila neka čudna čut... Dasiravno kakor izobražen človek ni trohice verjel na vraže, ga je vendar obšla misel, da Martin Spak res kaj več ve ko navadni ljudje.«

Omeniti moramo tudi zanimivo usedlino romantične šole: *usodna srečanja junakov*, izredne, nenavadne dogodke, ki privedejo ob srečanju nasprotujočih si značajev navadno do čudovitih razkritij in spoznanj; take prizore je Jurčič večkrat prikazal, na primer med Domnom in Sovo, med Martinkom in Piškavom, prizore, ki so bili že zaradi skrivnostnih postav Sove, Piškava in Martinka izrazito romantični. Pa tudi med, rekel bi, navadnimi ljudmi je Jurčič rad prikazoval usodna srečanja in nenavadna spoznanja, tako med Jurijem in Markom Kozjakom, med Zobrom in Langmanovo na Pražanku, med bratoma Francetom in Tonetom itd. Taka nenavadna srečanja in spoznanja imenujemo *anagnosisis*. Uporabil jo je že Cigler, pisatelj prve slovenske povesti, v zgodbi o Svetinovi družini. Kot v nji je tudi pri Jurčiču premnogo čudovitih doživetij glavnih in stranskih junakov, a prav tako popisovanje dela tudi Jurčiča na mnogoterih mestih nejasnega ali nerealnega ter ga izrazito uvršča med romantike.

Konec prihodnjic

Marijan Zadnikar

LIKOVNI SLOGI NA TUJEM IN DOMA

Preden v šoli obravnavamo kakšno obdobje domačega slovstva, moramo v evropskem okviru med drugim označiti tudi sočasno smer likovne umetnosti. Čeprav so izrazna sredstva pri besedni in likovni umetnosti docela različna, so njuni življenjski pogoji ter idejna in estetska prizadevanja v isti dobi zelo sorodni (renesansa, romantika, realizem itd.). Nekateri pojavi v literarni zgodovini pa so naravnost likovnoumetnostnega izvora (barok, rokoko, impresionizem) in zato brez poznavanja likovne umetnosti nerazumljivi. Profesor slovenist se mora v šoli pri predavanjih ustavljati tudi ob likovnih ilustracijah leposlovnih tekstov ter ob medsebojnih stikih in človeškem prijateljstvu med obojimi umetniki (Smrekarjeve ilustracije Cankarjevih knjig, odnosi med modernimi in impresionisti). Končno mora na ekskurzijah dijake opozarjati tudi na umetnostne spomenike določenega zemljepisnega področja in jim znati določiti in razložiti njih sloge. Zato se nam je zdelo potrebno, da v našo revijo uvrstimo kdaj pa kdaj tudi članke iz umetnostne zgodovine. Pričujoči obravnavata starejša obdobja: romaniko, gotiko, renesanso in barok. Kdaj kasneje ga bomo skušali nadaljevati z označbo novejših obdobij od romantike do našega časa. — Op. ured.

JURČIČ ROMANTIK

Nadaljevanje in konec

Iz romantike, zlasti iz del romanopisca Walterja Scotta, je Jurčič podedoval široko snovno mikavnost in zapletenost dogajanja, zgovorno fabuliranje, tako da ga je popolnoma prevzela romantična pisanost dogodkov, četudi mnogokrat na škodo glavnega dejanja in psihološke poglobitve v razvoj dogajanja pa v globlje zasnovano psihološko risanje značajev pri glavnih junakih. Zato mu je Levstik po pravici očital, da je n. pr. v Desetem bratu »epizode preobširno razpisal glavnemu dejanju na kvaro« (Pirjevec, LP 151). Romantiki so namreč hoteli predvsem ugajati in koristiti preprostemu ljudstvu, zato so budno pazili na to, da so s svojimi deli kar najbolj tešili ljudsko radovednost prav z banjanjem o najbolj pisanih straneh človeškega življenja. To značilnost romantične tehnike v pripovedovanju in nizanju dogodkov je tudi naš prvi klasik sijajno razpredel in izvedel, saj so vsa njegova dela *kopičenjske dogodke na dogodek*, tako da so premišljuječa in psihološka mesta (razen nekaj osebnih izpovedi, zlasti na začetku zgodbe) pri njem kaj redka. Romantična pisateljska doktrina je namreč terjala, da se že vsak najmanjši, sicer popolnoma nepomemben dogodek napravi mikaven in v skladu z romantično skrivnostnostjo tudi čudovit. Kot vsi drugi se je tudi Jurčič zvesto ravnal po napotkih, ki jih je dal nemški romantik Tieck za romantično novelo, češ: »V povesti je močno osvetljen neznamen ali važen dogodek, ki je čudovit, morda edinstven, pa naj bi se še tako lahko v resnici primeril.« (Prim. Rupel, Jurij Kozjak, Cvetje IV, str. 10.)

Pri kopičenju dogodkov je Jurčič v potrebnem naravnem razpletu glavnega dejanja dostikrat zašel v slepo ulico, da ni vedel ne kod ne kam. Tedaj se je spet zatekel k izrazito romantičnemu pripomočku. Ker po stvarni poti ni mogel najti zadovoljivega zaključka v glavnem dejanju in mu življenje v ta namen ni dalo nobenega pripomočka, je rešil zamotani vozle z nenavadnim preobratom, z znanim *deus ex machina*, in to ne samo v izrazito romantičnih delih, marveč celo v svoji najboljši realistični povesti. Tako si je n. pr. v Desetem bratu pomagal s spopadom med Marjanom in Spakom, da se z Martinkovo smrtjo lahko razrešijo zamotana vprašanja. Podobno je storil v romanu Cvet in sad z Veselom, ko ga pobije žagar Šepec. V Sosedovem sinu je uporabil nenavadno dejanje: beg izpred poročnega oltarja in Franičino smrtno nevarno bolezen. Vse to je storil Jurčič kot izrazit idealist, ker ni hotel stvarnih, naravnih življenjskih razvojev, ki bi po svoji nujnosti najbrž vodili v katastrofo, marveč je želel mirnega, zadovoljivega, idealno lepega razvoja v srečno prihodnost svojih junakov.

Še izrazitejšega učenca romantike kot v snovi, motiviki in zgradbi dejanja se je izkazal v risanju osebnosti in njihovih značajev. V resnici, Jurčič postavlja pred nas prave osebnosti, heroje, junake, kot jih pozna le romantična literarna doktrina in kakršnih bi v izrazito realističnem delu zaman iskali. Jurčičeve osebnosti so zares središče vsega dogajanja.

Če to niso zmerom glavni junaki (kot n. pr. Kvas), ki so včasih le preveliki slabiči, da bi bili kos svojim nalogam in nosilci dejanj, so pa tem delavnejše stranske osebe (Spak!). Zato je Jurčič kaj redko pobiral junake »na širokej cesti človeškega življenja«, kakor je ugotovil Levstik, da je v Desetem bratu od tamkaj dobil pravzaprav samo strica Dolfa (Pirjevec, LP str. 152), ker bi se bil potem pač moral ločiti od svojih priljubljenih romantičnih postav in vse bolj enakomerno porazdeliti delo in vloge med resnične življenjske osebe — *tipe*, kakor jih poznajo realistične povesti.

Jurčič je prav namenoma stikal za izrednimi prikaznimi, zavestno je iskal *posebnežev* ali *originalov* med ljudstvom in jih tudi najbolj posrečeno upodobil. Vse te osebe je preoblikoval po svojih osebnih pesniških mislih in čustvih, pa čeprav jim je s tem vzel veliko njihove življenjske resničnosti. Kako dolga je vrsta teh zares v naši književnosti nesmrtnih Jurčičevih romantično mikavnih in nenavadnih postav! Tu so skrivnostni cigani, rokovnjači, berači, patriarhalne postave z gradov, posebno pa nesmrtni postavi Krjavlja in Blaža Mozola. Pa tudi vse druge, dejal bi iz vsakdanjega življenja vzete postave so pri Jurčiču redkokdaj narisane stvarno, življenjsko resnično. Prav narobe: tudi vse te osebe nosijo na sebi »idealno tančico«, kar je za Jurčiča romantičnega realista tembolj razumljivo, ker se je celo kasnejša literarna struja idealnega realizma (Kersnik) ravnala v slikanju ljudi in narave po Celestinovi doktrini: »Umetnost je torej posnemanje življenja, ni življenje samo niti ni fotografična točnost življenja. Od take fotografične točnosti beži najbolj idealizem, a verizem ali naturalizem se jej najbolj približava... V sredi med njima pa stoji realizem... Realizem torej dopolnjuje idealizem... Očiščenje človeške duše in srca želi tudi on in jo dosega...« (Slovenski svet 1891, str. 43).

Zato bi pri Jurčiču docela življenjsko resničnih osebnosti skoraj zaman iskali, ker je vse od kraja *idealiziral*, bodisi v dobro ali slabo stran. Sredine pri njem skorajda ni, ker je tega junaka upodobil prečrno, drugega presvetlo, tako da sta svetloba in senca v Jurčičevih delih vseskozi nepravilno razdeljeni. Zaradi tega pa je premnogokrat zašel v šablono in maniro. Pretirano idealiziranje v dobro stran izpričuje v svojem dejanju in nehanju Kvas, Manica, Pavlina, Grniščak, Marko Kozjak, Štefan, Franica itd., na drugo stran pa je Jurčič postavil popolne kontraste (romantika zelo ljubi kontraste!), prave spake, ki na njih komaj najdeš kako betvico človeškega dobrega, kot na prvih skoraj ni sence zlega. Taki človeški pokvarjenci do dna so Peter Kozjak, žagar Šepec, Janko (Veronika Deseniška), baron Bremern, blizu so jim žolnir, Piškav s sinom Marijanom, Ciriani, Auersperg, Herman, Alberto in Paoli v Lepi Vidi itd. Dostikrat je Jurčič prav na takih neživljenjskih osebah in kontrastih zasnoval cele povesti: Dva brata, Dva prijatelja, Pravda med bratoma, Rokovnjači, Doktor Zober itd. Da je mogel kontraste še bolj stopnjevati, je duševne pokvarjence spačil še telesno, tako da njihova zloba bolj poudarjena sploh ne more biti (Peter Kozjak), ali pa jih je postavil na samoto, na grad ali v gozd, da se popolnoma odtujijo ljudem in so preprostemu ljudstvu že kar v strah in trepet (Sova, Piškav in Kosoman). Tako je napravil večkrat ne le s hudobnimi, marveč tudi z dobrimi osebami, jih izločil iz življenja in jih, samotarje, puste in

skrivnostne posebneže, pustil ob strani, da niso mogli več živahno posegati v življenje in dejanje v povesti, marveč so vse dogajanje spremljali le ob strani in sami zase, pri tem pa radi modrovali o časih, ko so bili še polni življenja in dela (Dolef, Vesel, Kaves, Zober itd.).

Še prav posebno rad pa je Jurčič odmikal iz dejavnega življenja ženske ter jih vodil ob branju knjig v kraljestvo pravljic in fantazije (Manica, Pavlina, Helena, Veronika itd.). To mu je bilo pri čustvenosti ženske duše tem laže, ker vanje nasploh ni polagal kakih posebnih življenjskih gibal in gibal dejanja v povesti ali romanu. Kakor je bilo namreč njegovo poznanje ženske v življenju preplitvo in enostransko, tako so tudi njegove ženske postavbe mnogo slabše narisane ko moške, posebno ženske iz meščanskih in plemenitaških družin. Vse te deklice so pri Jurčiču kar tipično idealizirane, živeče le svojim knjigam in svoji idealni ljubezni, ki pa včasih doživi tudi razočaranje (Manica ob Kvasovem zaporu, Pavlina z Veselom, Helena s Cirianijem, Vida z Albertom, Katrica z žolnirjem itd.). Nasprotno pa se je tu in tam Jurčiču posrečilo, da je celo ženski dal močnejši značaj in več volje kot moškemu junaku (Manici pred Kvasom, Franici pred Štefanom).

Kakor ženske se je tudi meščanski in grofovski moški svet Jurčiču le malo posrečil, vse preveč povprečno jih je upodabljal, ker je pač tudi njihovo življenje premalo od blizu poznal. Zato je zanimivo, da jih je rajši jemal v zgodovinske povesti, redkeje v sodobne. Kajti v zgodovinskih delih mu je romantika dovoljevala bolj površno in enostransko slikanje značajev. Prav tako je idealno upodabljal tudi duhovnike in se jih večinoma le mimogrede dotikal. Malce živahnejšo vlogo je dal pravzaprav le Katričinemu stricu, priorju Avguštinu v Kloštrskem žolnirju.

Nekoliko stvarneje se mu je posrečilo upodobiti kmeta, kar je pač razumljivo, ker je sam izhajal iz kmečkega sveta. Pa še te, moramo reči, je le prerad idealiziral. Saj jih pravzaprav vidimo le ob izrednih priložnostih, pri nenavadnih in prazničnih opravilih, skoraj nikoli pa pri njihovem vsakdanjem delu. Tudi življenje kmečkega človeka je potemtakem v Jurčiču povprečno in površno, idealizirano. Premalo se je poglobil v našega kmeta. O tem nas utegnejo prepričati same Jurčičeve besede: »Dasiravno siromašni kmetavzi in revni ko jare miši vsi do enega, katere bomo še omenili, so se vendar ravnali po božjih in cerkvenih zapovedih; odrajtovali so fronke in desetino in bero, če je bilo le za žive in mrtve mogoče, ob pravem času...« (Deseti brat, IV. poglavje). To in tako enostransko risanje slovenskega kmeta je seveda zelo daleč od njegove resnične podobe, kar mu je zlasti glede siromaštva in revščine očital že Levstik (Pirjevec, LP 151). Nasledek tega Levstikovega opozorila je bila stvarna podoba našega trdnejšega kmeta v podobi Smrekarjevega Andreja v povesti Sosedov sin.

Čeprav Jurčič ženske ni znal tako dobro orisati kot moškega, vendar se prav pri njegovih moških značajih silno kažejo ženske lastnosti: njegovi junaki so skoraj vsi od kraja sentimentalni, čustveni, mehki in solzavi, neredkokrat celo črnogledi in v življenju kar nedelavni. Vse te lastnosti v moških značajih so bile pri Jurčiču, ki je po svoji naravi vendar realist, izrazit sad romantične literarne vzgoje. Posamezne črte solzavosti in nedelavnosti utegnemo najti skoraj pri vseh Jurčičevih

junakih ne le v izraziteje romantičnih delih, marveč celo v tistih, ki se je v njih že zelo približal realnemu slikanju življenja. Če so sploh glede kakih napak veljali Jurčiču Levstikovi očitki, potem so bile glede omejnene solzavosti kar najbolj opravičene njegove besede, naj se ogiblje »ostarele, črvice sentimentalnosti« (Pirjevec, LP str. 149).

Prav tipičen primer nedelavnosti in mehke narave je glavni junak Lovro Kvas v Desetem bratu, saj je po pravici že Levstik ugotovil, da zanj delajo sreča, Manica in Spak. Če se tedaj Kvas solzi in vzdihuje, se ne bomo čudili. Toda tudi Marijan s Poleska je večkrat takšen, čeprav ga je sicer Jurčič narisal kot močan, vesel in delaven značaj, ki »nej sentimentalni mekuš, kar je Kvas preveč« (Pirjevec, LP str. 149). Pa še o Marijanu beremo takole: »Komaj odidejo (Manica, Kvas in Balček) izza grmovja, stopi Marijan na plano in se usede tjakaj na klop. Bil je žalosten, kakor se mu je bralo na licu. Šibovec, ki ga je bil menda kje v meji za kratek čas odrezal, pade mu iz rok, glavo z dlanjo podpre na kolena in zjoka se na glas. Ko bi ga Lovre tu videl, tako sedečega, kako je solza za solzo kapala z mladega, sicer zmerom veselega in jasnega lica, spoznal bi bil mladeniča še od druge strani. „Njega tedaj ljubi, ne menel“ tako je vzdihnil in še bolj so ga solze zalile« (Deseti brat, X. poglavje).

Izgubljena ljubezen ali nezvestoba sta po Jurčiču tista močna srčna nagiba, ki tudi trde narave omehčajo do solz. Zato je tudi graščak v Moči in pravici »sedel na kup zloženih hrastov, obraz skril v dlani in jokal«, ker je bil zvedel, da ga je žena varala s častnikom (Moč in pravica, VII. poglavje). Nič boljši ni bil Nikolaj, ko ga je varala mestna gospodična Luiza, zaradi katere je bil zapustil svojo kmečko izvoljenko. O njem piše Jurčič: »Torej nalagala se mi je, da bi ji ne pisal več, vzdihne sam zase Nikolaj, solze se mu udero in glasno, da zabobni, pade mu glava na mizo, izpod lica priteko solze« (Mej dvema stoloma, 26. poglavje). Prav tako je Lisec v Doktorju Zobru »krčevito brez spanja na svoji postelji ležeč prijel svoje mehko zglavje in jokal kakor dete«, ko mu je njena podoba vstala pred očmi (Doktor Zober, 19. poglavje).

Takih prizorov bi utegnili naštetih dolgo dolgo vrsto. In ker jih je vse polno v Jurčičevih delih, jih lahko štejemo za enega izmed najmočnejših dokazov, da prav v slikanju značajev pri Jurčiču močno prevladujejo romantične, čustvene in sentimentalne črte. Pisatelj se je tudi sam tega zavedal, a se vplivov čustva in srca ni mogel otresti. Saj je n. pr. sam zavestno o Liscu zapisal, da je nedelavna, čustvena narava: »Bil je pasivna natura. Onega železnega značaja, ki s svojo trdno voljo dela in odločuje, ni imel, moral se je dati od usode ploviti naprej, kam? To mu je bilo temno« (Doktor Zober, 18. poglavje). Zato tudi za Lisca delata sreča in skrivnostni doktor Zober.

Celo v najboljši realistični povesti se Jurčiču ni posrečilo, da bi bil Brašnarjevemu Štefanu dal več volje in odločnosti, kajti tudi Štefan joka in tudi zanj delajo drugi. Njegove omahljivosti in nedelavnosti je predvsem kriv »sleparski mešetar« — njegov oče. Očetova hudobija in zgubljenost sta privedli Štefana do takegale solzavega prizora: »Ko je sin Štefan to videl in vpričo Franice slišal, da je oče tepen bil zaradi sleparstva, otrpnil je, da ni vedel kam pogledati... Nikomur si ne upa v oči pogledati. Kakor bi bil sam kaj pregrešil, beži ven iz semnja! —

Prišedši s trga, zavije nehote s poti, sede za samotno mejo na kamen, podpre glavo v dlani, in v mislih videč svojega krvavega zasramovanega očeta, razjoka se krepki mladenič kakor otroče osmih let« (Sosedov sin, VI. poglavje).

Naštetim bolj ali manj izrazito romantičnim stranem Jurčičevega pisateljskega dela moramo h koncu nanizati še nekaj literarnih nadrobnosti romantične doktrine in omeniti tudi jezikovno stran Jurčičevih del, kajti tudi tukaj je najti mnogo dokazov, da je Jurčič bližje romantiki kot realizmu.

Med tehničnimi nadrobnostmi bi na prvem mestu omenili tako imenovane *lirske vložke*. To so večji ali manjši odstavki, ki jih pisatelj rad vrine med objektivno pripovedovanje. Stopi pred bralca, pretrga tok in opisovanje dogodkov in začne govoriti o subjektivnem svetu, izražati svoje misli in čustva, najpogosteje in najrajši na začetku novih poglavij ali sicer izrazitejših odstavkov. Ta *osebna premišljevanja* so mnogokrat glose osebnega značaja, imenujemo jih *romantični subjektivizem*. V njih govori pisatelj o svoji nalogi in dolžnosti do bralcev, o načinu pisateljevanja, se opravičuje na levo in desno, razpravlja o predmetih pisanja, razmišlja o svojih junakih, o romanu, o poeziji — umetni, zlasti pa o narodni — o filozofskih in metafizičnih vprašanjih, o etimologiji krajevnih in osebnih imen in še o marsičem drugem.

V Jurčiču je vse polno takega in podobnega. Osebna razmišljanja je naš klasik povzel po narodopisni romantiki, posebno po svojem vzorniku Scottu. Takih mest je zlasti mnogo v njegovih romanih *Deseti brat*, *Cvet in sad*, *Rokovnjači* itd., medtem ko jih je seveda v preprostih povestih in novelicah manj.

Nasploh se nam danes taka premišljanja zde v romanu odveč, saj jih tudi v resnici skoraj nihče več ne piše, ker so zares večkrat precej naivna in nepotrebna, dasi jim nikakor ni mogoče odrekati duhovitosti in humorja. Včasih je pa Jurčič zašel tudi v globoka in resna razmišljanja o kulturno zgodovinskih, literarnih in političnih vprašanjih itd.

Med romantične rekvizite spada tudi *dvoboj*. Jurčič se zateče k ti romantični ostalini le takrat, kadar se povest suče v krogih izobražencev, tako gre n. pr. v povesti *Moč in pravica* za dvoboj med graščakom vitezom T. in nekim častnikom, zapeljivcem graščakove žene; Kvas in Marijan bi se skoraj dvobojevala, a se Kvas umakne, na njegovo mesto pa stopi Martinek Spak; pomerita se Tatenbach in pisar Ribelj (ki ga zato vklenejo in vržejo v ječo). Motiv vseh teh Jurčičevih dvobojev je iskati v ljubezni do ene in iste žene (graščakova žena, Manica, Gornikova Marijanica). Omenja se dvoboj tudi v povesti *V vojni krajini*.

Za Jurčiča je značilno tudi tako imenovano *romantično ponarejanje*. To se pravi, da pisatelj ljubi napačno, izmišljeno in spremenjeno prikazovanje oseb. Tak je v Jurčiču n. pr. *deseti brat* Martinek Spak, v resnici *edini* sin uboge Magdalene Strugove pa Piškava — ponarejenega dr. Kavesa. Spak je pravzaprav le živa, pekoča vest hudobnega očeta, kot je Domen živa vest graščaka Sove. Ves obraz, nastop, dejanje in nehanje teh osebnosti so zares le slepila in prevara! Podobno prikaže tudi doktor Zober gospe Langmanovi inženirja Lisca kot svojega že zaročenega ne-

čaka, samo da ga spravi v bližino Langmanove in Line; tudi Kosoman pride preoblečen na Šrajbgrad, tudi dva hlapca tamkaj — sta v resnici rokovnjača, Kosomanova pomagača.

V zvezi s ponarejanjem je že znano spreminjanje imen, da se tako zabriše sled starega, grešnega človeka. Taka dvojna imena imajo pri Jurčiču Kaves — Piškav, Ilijev sin Baltazar — Kosoman, Jurij Kobila, Brnjač — Basaj, Ferdinand — Groga in drugi rokovnjači.

Tudi *romantična usodnost* spada v vrsto izrazito romantičnih pisateljskih pripomočkov. V davni preteklosti storjeni greh rodi zmerom nove in nove grehe in prinaša s seboj nesrečo za nesrečo. Šele dobra dela in velike žrtve utegnejo poravnati stare pregrehe in takó utolažiti božjo jezo. Taka romantična usodnost je pri Jurčiču v Desetem bratu (Kavesov greh), v Domnu (Sova), v Rokovnjačih (Brnjač — Basaj) itd.

Romantiki so rajši upodabljali staro, *patriarhalno* in *konservativno* kmečko življenje kot pa sodobno, stvarno življenje meščanskega stanu. Tudi Jurčič se je sukal predvsem med konservativnimi, preprostimi kmeti, opisoval njihovo razmerje do graščakov, do župnikov in do gosposke sploh. Posebno v Krjavljevem gibanju med gospodo na Slemenicah in v žagarja Šepca iskanju dovoljenja za poroko (v romanu Cvet in sad) pri Leonu in kontesi, župniku in županu je prikazal Jurčič nesmrtno prizore, ko v njih odlično karakterizira to stran našega podeželskega človeka in njegovega življenja, pišoč n. pr. o Šepčevi ženitvi: »Ženil bi se rad, za ves svet bi se rad ženil... Tako Šepcec misli. Jezi ga pa, da se ubožni človek ne more ženiti tako lahko kakor bogatin; da mora od Petra in Pavla hoditi in za dovoljenje prositi in moledovati... Kaj more Šepcec zato, da je ubog, zakaj se ne bi smel ženiti?... Denes je namenjen v grad Zabrezje. Tam se daje prvo dovoljenje. Drugo daje župan, tretje župnik. Vrag vzemi vsa ta dovoljenja, ves svet!« (Cvet in sad, X.)

K zunanji obliki romantičnih leposlovnih del v prozi moramo prišteti tudi romantikom zelo priljubljeni *motto*, eno-, dvo-, štiri- ali večvrstični motiv, nekaj povzetek dejanja na začetku posameznih poglavij. Jurčič ga je našel pač pri Walterju Scottu in ga tudi sam uporabil v Juriju Kozjaku, Desetem bratu, Erazmu Tatenbachu in Rokovnjačih. Pri njem prevladuje v mottu citat iz slovenske narodne pesmi, zelo številni so tudi stihi iz slovenske umetne lirike (iz Prešerna, Jenka, Umka, Cegnarja, Levstika, Vilharja, Valjavca), iz Valvazorja, Kraljedvorskega rokopisa, iz Shakespeara, Lermontova in od drugod.

Nazadnje nam tudi *jezik* priča o Jurčiču romantiku, o njegovi romantični domišljiji in njegovi zvezi s preprostim ljudstvom. To bistveno stran njegovega jezika je lepo zadel Breznik, pišoč: »Jurčičev jezik se ujema z njegovim značajem in njegovimi umetniškimi zmožnostmi. Po značaju je bil novotarske narave, njegova umetnostna moč pa je v domišljiji in izredni pripovedni sili. On se ne pogloblja v duševni svet svojih ljudi, mikajo ga zunanji dogodki. Domišljija ga žene od mirnega, vsakdanjega življenja k močnim dejanjem, zapletenim dogodkom. Zato tudi potrebuje jezika, ki bi to razgibano življenje ubral. Njemu jezik ni samo zadeva umetnosti, ampak tudi bogastva in zunanje lepote. On ne tehta besed kakor Jenko ali Erjavec, ki jima mora vsaka nova beseda izraziti nov pojem, novo doživetje in spoznanje. V svoji romantični do-

mišljiji gleda na zunanji blesk besed in premalo pazi na njih pomen in vsebino; to ga je zavedlo večkrat k pleonazmom in neumetnostni uporabi jezika, da rabi besede, zlasti izposojene in neknjižne, v takih zvezah, v kakršne po psiholoških zakonih ne spadajo ... Želja po bogastvu jezika ga je zapeljala, da ga ni tako strogo umetnostno uporabljal, kakor pred njim Erjavec, Jenko in Levstik ter pozneje Kersnik, Tavčar, Cankar in drugi« (Breznik, Jezik naših pripovednikov, Dom in svet 1934, str. 92).

Tej splošni Breznikovi oznaki bi bilo treba dodati le še misel, da je Jurčič kot učenec narodnega utilitarista Levstika vse tisto jezikovno bogastvo, ki si ga je bil nabral med ljudstvom že kot študent na gimnaziji, v svojih leposlovnih delih tudi vestno uporabil. Zato je v njegovih povestih, romanih in dramah *živ ljudski jezik* (kolikor mu ga ni skvaril Levstik s približevanjem stari cerkveni slovanščini), ki je ne- navadno bogat z *narodnimi rekli in pregovori*. Te je polagal na jezik zlasti originalnim postavam iz ljudstva, kakor Krjavljju, Mozolu in drugim, v jeziku potepuhov in pokvarjencev z dežele pa so celo banalni in trivialni izrazi (tak je jezik Neže Rožmarinke, Šepca, rokovnjačev itd.).

Zlasti bogat je Jurčičev jezik z ljudskimi, *živimi primerami*, tako n. pr.: znam več ko hruške peči; se je pripravljaj ko bolni iz postelje; je tako zbiral besede in tolkel in jecljal, kakor bi kislo repo jedel iz škrbaste sklede; vse to je bilo tako, kakor bi jaz pšenico vsega letošnjega pridelka v gnoj zakopal; živi kakor čuri-muri božji volk v travi; kri je tekla kakor v turški vojski; vpila je uboga Dimka, kakor bi jo na meh drl (te primere so iz Desetega brata); suh si kakor drenov klin, ki je devet let v dimu visel; suh si pa res kakor kajžarska koza sušca meseca; dobre volje si kakor pes, ki zdrav iz cerkve pride; teče kot po loju (primeri iz Rokovnjačev).

Nekaj ljudskih *rekel*: naj kdo kako obaltno zarobi (Deseti brat); skupaj orala, skupaj pojedala, oba vkup vozila, oba vkup zvrnila (Jurij Kozjak); pamet boljša kot žamet; vera je taka zver, da je še modri Bog ne more nikomur dati v rejo; grd, da bi ga pes oblajal; tako govorite, da ni ne za na ramo ne za na voz; bo že vrgla zvečer čez ponev; na suhem se še ni nihče plavati naučil; ko bi se pes ne bil za grmom zamudil, pa bi bil zajca vjel (vse iz Desetega brata); se je šel z bikom bost; danes se ne šiva, danes se para; je trezen kakor na veliko soboto zjutraj (primeri iz Rokovnjačev).

Ali nekaj *vzklikov in kletvic*: hudirja je znal, namalanega! — Šember te vzemi! — I te zgaga prekanjenska! — Pečena mačka! — Sveta mamka božja sedem križev in težav! (Iz Desetega brata.) — Bes jih dregni! — Jemlji te Kurent! — Dlaka ti prismojena! (Iz Rokovnjačev.)

Tako smo iz vsebinske in oblikovne strani Jurčičevih del izluščili vrsto dokazov, ki potrjujejo naše mnenje, da je Jurčič mnogo *dosednejši romantik* kot pa pripadnik idealnega realizma Kersnikove vrste. Bister realistični pogled, močna, neposredna in živahno iniciativna narava so sicer Jurčiča precej silile, da bi tudi v njegovi knjigi zasijal žarek resničnega življenjskega ognja in neposrednega vrveža vsakdanjega življenja in bi se tako ognil — »ostarele, črvive sentimentalnosti« — romantike. Toda ti in taki poskusi so pri Jurčiču redki in precej slabotni.

Nasploh se pa »še ni mogel priboriti do tega, o čemer je kritično razpravljaj Levstik... da bi namreč ustvaril dosledno realistično in psihološko resnično povest in roman« (Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, str. 252). In ko je dr. Vošnjak pri nas prvi začel »malce operirati s socialnimi podtoni, svetujoč tudi Jurčiču, da bi podslikal svoje Rokovnjače bolj socialno«, je Jurčič — »rajši ostal pri svoji romantično-realistični snovni interesantnosti« (Priatelj, Kulturna in politična zgodovina Slovencev, V. zvezek 1940, str. 28).

V resnici, premočan je bil vzgojni vpliv narodopisne romantike, premočni so bili viri ljudskega izročila, presilni so bili Levstikovi napotki, ki so odvedli Jurčiča v našo narodno preteklost, da bi se bili uklonili Jurčičevi realistični in živahni naravi. Jurčič je in ostane predvsem naš narodopisni romantik, žarek prihajajočega idealnega realizma pa je le tu in tam šele zasijal v njegovo umetniško delavnico in se odbil v redko katero povest.

Ocene in poročila

CENE VIPOTNIK, DREVO NA SAMEM

Resnično zadoščenje takale lepa knjiga, kakor je Vipotnikova zbirka, ki je izšla pod konec leta pri nekdanjem Slovenskem knjižnem zavodu. Njegovo ime je bilo sicer vsa ta leta po vojski prištevano med prva v naši poeziji, ali bilo je potrebno še tako bolj vidno potrdilo, da se v svojem izročilu nismo ustavili ali šli, kar se je le prevečkrat godilo, rakovo pot. Tukah pa je umetnost, kakršna je navadno redko sejana, in v nji odmev nedavnih in današnjih dni, ob katerem se moraš pomuditi in se mu nemalokrat brez pridržka prepustiti.

Dijaški list Žar je v letih 1930—1933 natisnil Vinku Vipotniku več pesmi in lirične proze, ki govorijo, da izvira njegov pesniški rod iz ekspresionizma. Iz tistega plemenitega ekspresionizma Cankarjevih in Župančičevih dedičev, ki je gojil v mladem človeku visoko etično zahtevnost in češčenje lepe naše besede. Ob njem se je pesnik zavedel, da ima v duši povabilo za državljanstvo lepšega sveta, vzvišenega nad klavno stvarnostjo. Tega povabila ni mogla preklicati proletarska mladost doma ne v mestu, kamor ga je gnala želja po učenju, ne preganjanje na šoli ali revščina v službi na deželi. Od tod pa je poganjala trpka žalost že v njegovih študentovskih poskusih, še najbolj v liričnih črticah, ki so rasle v melanholično trudnem ozračju Mrzelove proze. Prav na to Vipotnikovo liriko v prozi je vredno opozoriti, ker kaže še bolj ko takratni njegovi verzi tanek posluš za besedo in podobo — marsikatero srečaš še kasneje v njegovi pesmi. In če je bilo videti, da ta občutljivost za pretanke utripe ne more najti poti iz žalosti, obupov in rahlih upov mladostne melanholije, je bil to vendarle pravi ustvarjalni dar, ki te je moral prevzemati s svojimi novimi in presenetljivimi podobami. Tak dar se ni dal zatajiti in je bilo treba le še nekaj let, da se je še vse drugače izvorno izlila njegova pesem in ovrгла sodbo, češ da je »ugasnil«. To se je zgodilo v Dejanju in Ljubljanskem Zvonu.

Kje je prava moč in novost te poezije? Morda bi to še najprej utegnil povedati ob Tujini, ki je zraven ena izmed zgodnjih Vipotnikovih pesmi. Kar ti zadeva ob srce, to je podoba in občutje utrujenosti, ki je legla na človeka hkrati s prahom praznih dni. Medtem ko človek sklepa žalostne račune svojih porazov, pa se življenje pred njim noče ustaviti, valovi z vetrom po